

Azərbaycanın ilk qadın kinorejissoru

Qəmər Salamzadədən yadigar qalan onlarla film kino salnaməmizin inciləri sayılır

Flora XƏLİLZADƏ,
əməkdar jurnalist

Milli mətbuat, ədəbiyyat və mədəniyyət tariximizə silinməz izlər salan Əliqulu Qəmküsar "Molla Nəsrəddin" jurnalının fəallərindən biri olub. Hətta 1913-1914-cü illərdə Cəlil Məmmədquluzadənin tövsiyəsi ilə bu dərginin redaktorluğu da ona etibar edilib. Əsasən Cüvəllaği, Cüvəllaği bəy, Otaylı, Sarsaqqulu bəy, Xadimi-millət və başqa imzalarla çıxış edən Əliqulu Qəmküsar elə bir dövrdə fəaliyyət göstərmişdir ki, həmin vaxt mənfiliklərə qarşı mübarizə aparmaq çox çətin və əzablı idi. Mübarizə nə vaxt asan olub ki?!

Əliqulu Qəmküsarın "Molla Nəsrəddin" jurnalında tez-tez şeirləri, felyeton və tənqidi məqalələri dərs olunardı. Xatirələrdə onun xarakterini səciyyələndirən qələm dostları bu unudulmaz şəxsiyyətin son dərəcə qorxmaz, cəsareətli, döyüşkən mühərrir olduğunu bildiriblər. Əliqulu Qəmküsar "Molla Nəsrəddin" jurnalının ürəyi adlandırılan Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev yazırdı: "Ə. Qəmküsar gözəl nətiq, şirin-zəban, dərin fikirli, geniş məlumat sahibi və insanı təəccübə gətirən hafizəli bir vücut idi ki, uşaqlıqdan axır günədək hər nə əşar oxumuş idisə, hamısı hafizəsində idi". Ömrü yarıda qırılmış, cəmi 39 il yaşamış Əliqulu Qəmküsarın qətli ilə bağlı müxtəlif fərziyyələr mövcuddur. Doğmaları onun ermənilər tərəfindən öldürüldüyünü söyləyirlər. Evinini qapısını açmaq istərkən namərdlər küreyindən güllə ilə vurublar.

Cəlil Məmmədquluzadə "Əliqulu Qəmküsar" adlı xatirə-məqaləsində yazırdı: "Molla Nəsrəddin"də iştirak edən şairlər cərgəsində Cüvəllaği (Əliqulu Qəmküsar-F.X.) yoldaşımız fikir açıqlığı və dini mövhumata qarşı şiddətli tənqid və çıxışları ilə hətta Sabiri də qabaqlamışdır".

Əliqulu Qəmküsarın yaradıcılığında sinfi ziddiyyətlərin təzadı daha çox hiss olunmaqdadır. Təəssüf ki, küll halında Əliqulu Qəmküsarın şeirlərini əldə etmək mümkün deyil, amma "Molla Nəsrəddin" jurnalının çap olunmuş cildlərində Cüvəllaği imzası ilə diqqət çəkən şeirləri oxuduqca həriyyəti aşiqinin, haqq-ədalət çarçısının ürək döyüntülərini eşidirik:

"Bir hökumət təzə çıxmış, ismi Azərbaycan, Şəkli cumhuri, idarə üzvü yeksər bəylə xan...Hər şəhərdə xandır, əyandır, keçib iş başına, hər cəhətdən üz görür, öz qövmü öz qardaşına. Get dolan kənd-kəsəyi, bax axan göz yaşına. Hər tərəfdə kamirandır bəy, əkinçi bağı qan. Əlaman bu müstəbidlərdən, ilahi, əlaman!"

Bütün zamanlarda nadanlara, namərdlərə, şəxsi mənafeələrini xalqdan üstün tutanlara qarşı yönəlmiş bu harayın hər

nidası düşündürücü və təsirlidir.

Əliqulu Qəmküsarın yeganə bir övlad yadigar qalmışdır. Bu, Azərbaycanın ilk qadın kinorejissoru Qəmər xanım Salamzadə idi. Haqq dünyasına qovuşmuş Qəmər xanımın yazdığı xatirələrdən məlum olur ki, onu əmisi Rzaqulu Nəcəfov tərbiyə edərək böyüdü. Hələ körpə ikən evlərində qırmızı cildli, qızıl xətlə "Molla Nəsrəddin" jurnalı gərən, Naxçıvanın, Tiflisin ədəbi mühitində böyüyən Qəmər xanım elə bir vaxtda özünə kinorejissorluq sənətini seçmişdi ki, hələ də Azərbaycanda qadınlar köhnəlik buxovundan bütövlükdə xilas olmamışdılar. Qəmər xanım Moskvada Ali Kinematografiya İnstitutunu bitirmişdir. O, ötən əsrin əvvəllərində dünyada məşhur olan rejissorlarla görüşmüş, onların emalatxanasında

onun müasirlərinin mükəmməl portretlərini gördüm. Qəmər xanımın həyat yoluna daha yaxından bələd oldum. Təkcə Azərbaycanda deyil, bütünlüklə Şərqdə ilk qadın kinorejissor sayılan bu xanımı oxuculara da yaxşı tanımaq üçün bu yazını qələmə almış oldum.

Uşaq illəri şeir və musiqi ilə dolu bir mühitdə keçən Qəmər xanım yazır ki, mən Culfada anadan olmuşam. "Atam qarmonda Azərbaycan muğamlarını çox ustalıqla çalar, kiçik əmim Rzaqulu isə mələhətli səslə oxuyardı". Onlar Culfada yaşasalar da, öz evləri əslində Naxçıvanda idi. O zaman Əliqulunun atası Məşədiəli Əkbər Hacı Nəcəfoğlu Culfa gömrükxanasında çalışmış. "Atam da kənddə teatr cəmiyyəti təşkil etmişdi. M.F. Axundzadənin, Ə.B. Haqverdiyevin əsər-

rejissorluq sənətini öyrənmişdir. Arzusu milli kinomuzun inkişafına xidmət olsa da, 30-cu illərdə repressiyalar bu xanımın geniş fəaliyyət göstərməsinə mane olub. Üzləşdiyi təzadlar da onu sarsıdıb. Çox vaxt azərbaycanlı xanımı hansısa bir filmə rejissor təyin etsələr də, son anda bir erməni, ya da Moskvadan gəlmiş kimsə bu vəzifəni yerinə yetirirdi. Qəmər Salamzadənin "Azərbaycan" kinostudiyasındakı əsas fəaliyyəti Mehdi Hüseynin bu quruma rəhbərlik etdiyi dövrdən başlayıb. Beləliklə, "Səher" romanının motivləri əsasında çəkilən filmə, nəhayət, azərbaycanlı qadın - Qəmər xanım öz töhfəsini verə bilib.

Bu yaxınlarda İTV-də yayımlan "Yadigarlar" verilişinin növbəti sayını Qəmər Salamzadəyə həsr etdik. Çəkiliş ərəfəsində yazıçı-jurnalist Aqşin Babayev mənə unudulmaz sənətkarımızın qələmə aldığı xatirələrini oxumağa verdi. "Kiçik pəncərədən görünən dünya" adlanan bu əl boyda kitabçada o qədər yeni məlumatlarla rastlaşdım ki...Bir sıra müəmmalara da aydınlıq tapdım. Əliqulu Qəmküsarın və

ləri tamaşaya qoyulardı. Bakıdan gələn artistlər, bəstəkarlar, musiqiçilər həmişə bizim evdə qalardılar. Əvvəla, evimizin genişliyi buna imkan verirdi. İkincisi, anam Xəndan xanım olduqca qonaqsevər bir qadın idi". Kimlər onların qonağı olmaıy? Görkəmli aktyorumuz Mirzağa Əliyev, həyat yoldaşı Gövhər xanım (səhnəmizin ilk aktrisası Göyərçin adlandırılan bu xanım, sonralar Varşavada mamalıq təhsili almış yenə də ilk azərbaycanlı qadın-F.X.), Zülfüqar Hacıbəyov həyat yoldaşı Böyükxanım, kiçik yaşlı oğlu Niyazi...

1906-cı ildən etibarən Əliqulu Qəmküsar "Molla Nəsrəddin" jurnalına müntəzəm surətdə yazmağa başlayıb. 1911-ci ildə jurnalın maddi böhran keçirməsilə əlaqədar Əliqulu Qəmküsar Tiflisə gəlməli olub. "Çar üsul-idarəsi ilə apardığı mübarizə Mirzə Cəlili yormuşdu. O da səhətindən şikayət edirdi. Odur ki, Kəhrizliyə, arvadı Həmidə xanımın yanına gedib bir qədər dincəlmək istəyirdi". Beləliklə, Əliqulunun Tiflisə qalib bir redaktor kimi jurnal nəşr etməsi qərara alınır. Qəmər

xanım yazır ki, atam bu şərtlə razılaşırdı ki, jurnal iki redaktorun imzası ilə nəşr olunsun; Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə, Əliqulu Nəcəfov.

Yəqin ki, 39 il yox, 69 il yaşasaydı Əliqulu Qəmküsarın əsərləri daha çox olardı. Hələ sağlığında ikən dövrün məşhur şairləri qələm və məslək dostları Əliqulu Qəmküsarın yazdıqlarından ilhamlanaraq ya onun ədəbi üslublarından istifadə edirdi, ya da ona nəzirlər yazardılar. Əliqulu Qəmküsar Sabir, Səhət, Hadi, Əli Nəzmi, Əli Razi kimi dostlarını bir əqidədə birləşdirərək öz satıra süngülərini eyni hədəfə tuşlayırdı. Təəssüf ki, namərd gülləsi onun həyatına son qoydu. Yuxarıda dediyimiz kimi, Qəmərin qayğıları əmisi Rzaqulu Nəcəfovun üzərinə düşüb. Kim idi Rzaqulu Nəcəfov? Əvvəllər Naxçıvanda Culfa gömrükxanasında çalışıb, 1912-ci ildə (çox güman ki, Əliqulu Qəmküsarın dəvətilə-F.X.) Tiflisə köçərək "Molla Nəsrəddin"də fəaliyyət göstərərək qardaşının köməkçisi olub. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə Gürcüstanda hökumətimizin konsulu vəzifəsini icra edib. Azərbaycan milli mətbuatının inkişafında böyük xidməti olan Rzaqulu Nəcəfov Tiflisdə çıxan "Yeni fikir" qəzetinin təsisçilərindən və redaktorlarından biri olub. Eləcə də "Dan ulduzu" jurnalının redaktoru kimi də səmərəli fəaliyyətin yiyəsi idi. Amma onun da həyatına 1937-ci ilin repressiyaları son qoyub. 1938-ci ildə elə Bakıda güllələndi. Qəmər xanımın təbiri ilə söyləsəm, elə bil Əzrayıl bu nəslə öldürmək üçün pusquda dayanmışdı. Əliqulu Qəmküsarın əmisi oğlu Nəcəfqulu Nəcəfov da tanınmış ictimai-siyasi xadim idi. Onun da ömrünə 37-ci ilin repressiyaları balta çaldı. Qohum-əqrəbalarından Sibire sürgün edilənlər də çox oldu.

Qəmər Salamzadədən yadigar qalan onlarla film kino salnaməmizin inciləri sayılır. "Bir ailə" adlanan sonuncu filmi 1943-cü ildə çəkən Qəmər xanımın öz sevimli sənətindən geri çəkilməsi mənə çox müəmmal görünürdü. Repressiyaların at oynatdığı, maneələrlə, təqib və təzyiqlərlə çarpışdığı zamanlarda mübarizə aparmağı bacaran fədakar və sənət aşiqi olan bir insanın bu aləmdən uzaqda yaşaması mənə qəribə gəlirdi. Gözəl ailesi var idi. Xalq rəssamı Salam Salamzadə ilə ailə quran Qəmər xanımın iki qız övladı var idi. Fikirləşdim ki, yəqin ailəsinin qayğılarını çəkməyə daha çox üstünlük verib. Bu düşüncələrimdə də inam az idi, çünki qızlar da böyüdü, oxudu, ailə qurdular, işlədilər, amma Qəmər xanım canından artıq sevdiyi kino sənətinə üz çevirmədi. Aqşin Babayevlə olan söhbətdən sonra bu müəmmaya da bir aydınlıq gəldi. Əslində onu küsdürüblər! Dayanətli və əyilməz bir xanım olan Qəmər Salamzadə üçün qürurdan, şərəfdən yuxarıda heç nə ola bilməzdi. Onu da öyrəndik ki, bu unudulmaz insanın arxivində "Xurşud Banu Natəvan" adlı ssenarisi qalıb. Mənə elə gəlir ki, kinorejissorlarımızın ona ekran həyat verməsi çox vacibdir. Bu, həm də bizim iki böyük sənətkarın ruhu qarşısında mütləq yerinə yetirməli olacağımız vətəndaşlıq borcumuzdur.